

Τα Τσιαττιστά

Τα Τσιαττιστά αποτελούν ένα από τα πιο ζωντανά κομμάτια της Κυπριακής λαϊκής ποιητικής δημιουργίας. Πρόκειται για αυτοσχέδια ποιητικά δημιουργήματα στιγμιαίας έμπνευσης, ως επί το πλείστον διαγωνιστικού χαρακτήρα. Γι' αυτό ονομάζονται και **τσιαττιστά του παλιωμάτου**. Αυτός που τσιαττίζει, (συν)ταιριάζει στίχους με ενιαίο νόημα και περιεχόμενο σε έμμετρο δεκαπεντασύλλαβο.

Εκτός από τα τσιαττιστά του παλιωμάτου, υπάρχουν κι άλλα είδη, υποκατηγορίες θα μπορούσαμε να τις αποκαλέσουμε, όπως τα ερωτικά, κοινωνικά, βουκολικά, ακόμη και πολιτικού περιεχομένου. Τα αυτοσχέδια αυτά ποιητικά δημιουργήματα αποκαλούνται και *τραγούδια* γιατί οι ποιητάρηδες τα λένε τραγουδιστά με τη συνοδεία μουσικής (βιολί και λαούτο).

Η πιο συνηθισμένη φόρμα που χρησιμοποιείται για το τσιάττισμα στους ποιητικούς διαγωνισμούς είναι ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος σε δύο ομοιοκατάληκτους στίχους. Πολλές φορές όμως οι ποιητάρηδες χρησιμοποιούν και ένα έως δυο ακόμη στίχους, σε δεκαπεντασύλλαβο, οκτασύλλαβο, εξασύλλαβο, ακόμη και εννιασύλλαβο. Στους επίσημους διαγωνισμούς επεκράτησε τελικά, το δίστιχο. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι η ομιλουμένη κυπριακή τοπική διάλεκτος.

Για να διαγωνιστεί κάποιος στα τσιαττιστά πρέπει να είναι καλός ποιητάρης, να έχει την ικανότητα πολύ γρήγορης σύνθεσης στοιχών και ταυτόχρονα την οξυδέρκεια να απαντά με αμεσότητα στον αντίπαλο του, παρασύροντας τον σε θεματολόγιο της δικής του επιλογής. Συχνά-πυκνά οι τσιαττιστάδες απειλούν ο ένας τον άλλον, χλευάζουν και διασύρουν τους αντιπάλους τους, υπερτονίζοντας τις δικές τους ικανότητες ή χαρίσματα. Αρέσκονται δε να αυτοπροβάλλονται ως «δάσκαλοι» και αήττητοι ποιητάρηδες.

Τα τσιαττιστά έχουν έντονα κοινωνικό χαρακτήρα επειδή ακριβώς υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στους ποιητάρηδες και το ακροατήριο που μόνο στη περίπτωση των διαγωνισμών είναι «παθητικό». Σε όλες τις άλλες, διασκεδάσεις, γιορτές, γάμους, πανηγύρια, πολύ συχνά συμμετέχει στο τσιάττισμα, είτε δίνοντας το θέμα, είτε με ερωταπαντήσεις. Ως εκ τούτου τα τσιαττιστά αποτελούν ένα ισχυρό συνεκτικό κοινωνικό κρίκο αφού συμβάλλουν στην ψυχαγωγία και επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους κάθε ηλικίας, προσθέτοντας ποιότητα και χρώμα στις διάφορες εκδηλώσεις.

Παράλληλα, σε προσωπικό επίπεδο, το άτομο που θέλει να ασχοληθεί με το τσιάττισμα, πέραν του πηγαίου ταλέντου, που κι αυτό καλλιεργείται με την άσκηση, πρέπει να φροντίσει από μόνο του να αναπτύξει και ορισμένες δεξιότητες όπως καλά αντανακλαστικά, ετοιμότητα, αποστήθιση – απομνημόνευση στίχων, εμπλουτισμό του λεξιλογίου του, πλούσια φαντασία, ικανοποιητικές γενικές γνώσεις, άριστη γνώση της κυπριακής διαλέκτου, της λαϊκής ποίησης και της προϊστορίας (παλαιότερους ποιητάρηδες και το έργο τους).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

Η λαϊκή ποίηση στη Κύπρο έχει διανύσει μια πολύ μεγάλη πορεία μέσα στον χρόνο, περνώντας από διάφορα στάδια και διακυμάνσεις. Τα Τσιαττιστά ως αναπόσπαστο τμήμα της λαϊκής ποίησης δέχτηκαν

αρκετές επιδράσεις, διατήρησαν όμως και πολλά στοιχεία από την αρχική τους μορφή. Παλιότερα, ήταν διαδεδομένα σ' ολόκληρη την Κύπρο, γνώρισαν όμως ιδιαίτερη άνθιση στην περιοχή των Κοκκινοχωριών. Τα τελευταία χρόνια έχουν σχεδόν εξαφανιστεί από το υπόλοιπο νησί, διατηρούν όμως μέρος της παλιάς τους αίγλης, στα Κοκκινοχώρια καθώς και σε μεμονωμένες κοινότητες της επαρχίας Λάρνακας. Απομεινάρια λαϊκής ποίησης και τσιαττιστών μπορεί να ανιχνεύσει κανείς σε ορισμένες κοινότητες ακόμη στις άλλες επαρχίες.

Εξετάζοντας αυτή την πορεία θα πρέπει να προστρέξουμε σε ιστορικές πηγές καθώς και στην προφορική παράδοση προκειμένου να προσδιορίσουμε τις καταβολές, τις ρίζες αλλά και τις μορφές των επιδράσεων. Θρύλοι και παραδόσεις υποστηρίζουν πως κοιτίδα της λαϊκής ποίησης είναι η περιοχή των Κοκκινοχωριών. Πάντως, ίδιοι οι ποιητάρηδες φρόντιζαν με ζήλο αυτή την παράδοση και σε κάθε ευκαιρία είτε πρόβαλλαν την περιοχή ως γεννήτρα μεγάλων ποιητών, είτε αυτοπροβάλλονταν οι ίδιοι ως φορείς και συνεχιστές της αρχαίας παράδοσης, ή ως απόγονοι μεγάλων ποιητών.

Οι πρώτες αναφορές για ποιητικούς διαγωνισμούς συναντώνται στον Όμηρο (*Ιλιάδα*) και τον Ησίοδο (*Έργα και Ημέραι*). Στην Κύπρο ως πρώτοι ποιητές αναφέρονται ο Κινύρας (12 π. Χ. αι.) βασιλιάς στην Παλαίπαφο και αρχιερέας στο ναό της Αφροδίτης και ο Στασίνος (7 π. Χ. αι.) ο οποίος έγραψε τα *Κύπρια Έπη* κατά το πρότυπο της Οδύσσειας. Ο Στασίνος εθεωρείτο από πολλούς αρχαίους συγγραφείς ως γαμπρός του Ομήρου ενώ κατά την αρχαιότητα η Κύπρος παρουσιαζόταν ως γενέτειρα του Ομήρου. Αυτήν την διεκδίκηση, από την αρχαία Σαλαμίνα βασικά, ήρθε αργότερα (2^{ος} αι.. μ.Χ.) να την στηρίξει ιστορικά ο Πausανίας. Συγκεκριμένα στο βιβλίο του «Τα Φωκικά» κεφ. 24, αναφέρεται σε μια επιγραφή-χρησμό που είδε κατά την επίσκεψη του στους Δελφούς. Σ' αυτήν ήταν καταγραμμένη μια παλαιά προφητεία του ιερέα Εύκλου σύμφωνα με την οποία στη Κύπρο θα γεννιόταν ο μεγαλύτερος αιιδός όλων των εποχών, σε μια αγροτική περιοχή δυτικά της Σαλαμίνας:

*«Και τοτ' εν ειναλίη Κύπρω μέγας έσσειτ' αιιδός
ον τε Θεμιστώ τέξει επ' αγρού δια γυναικών
νόσφι πολυκτεάνοιο πολύκειλιτον Σαλαμίνος.
Κύπρον δε προλιπών διερός θ' υπό κύμασιν αρθείς.
Ελλάδος ευρυχώρου μούνος κακά πρώτος αείσας
έσσειται αθάνατος και αγήραος ήματα πάντα».*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

*«Και τότε στη θαλασσινή την Κύπρο θα γεννηθεί ο μεγάλος αιιδός
θα τον γεννήσει η θεία Θεμιστώ σε αγρό μοναχικό
μακριά από την πυκνοκατοικημένη Σαλαμίνα.
Κι αυτός αφήνοντας την Κύπρο θα κινηθεί πάνω στα κύματα
για τη Μεγάλη Ελλάδα, της μοίρας τα κακά γραφτά να τραγουδήσει, πρώτος αυτός
κι αθάνατος κι αγέραστος θα μείνει στους αιώνες».*

Πληροφορίες για ποιητικούς διαγωνισμούς υπάρχουν σε δεκάδες αρχαία κείμενα τα περισσότερα από τα οποία είναι αναφορές για ποιητικούς διαγωνισμούς σε θρησκευτικές γιορτές όπως τα Πύθια, τα Μεγάλα Διονύσια κ.α. Στην Κύπρο συνέβαινε κάτι ανάλογο στα Αφροδίσια, την μεγάλη θρησκευτική

γιορτή προς τιμή της θεάς Αφροδίτης. Επειδή στα κυπριακά ήθη και έθιμα διατηρήθηκαν αρκετά κατάλοιπα της γιορτής αυτής μετουσιωμένα βεβαίως και προσαρμοσμένα στους κανόνες και την ηθική της νέας θρησκείας, θα μπορούσε να πει κανείς ότι συμβαίνει κάτι ανάλογο και με την γιορτή του Κατακλισμού σήμερα.

Στα νεότερα χρόνια (από τα τέλη του 19^{ου} αι.) η γιορτή του Κατακλισμού αναβιώνει με μεγάλη επιτυχία στη Λάρνακα, με αθρόα συμμετοχή του κοινού, από όλες τις ελεύθερες περιοχές του νησιού. Τα τελευταία χρόνια επανήλθαν και ορισμένοι Τουρκοκύπριοι οι οποίοι συμμετέχουν στις εκδηλώσεις.

Παλαιότερα, η τέχνη του «ταιριάσματος» λέξεων και στίχων δεν ήταν πρακτική που αναδεικνυόταν μόνο στη διάρκεια ποιητικών διαγωνισμών. Ενόσω η κυπριακή ντοπιολαλιά ήταν σε ευρεία χρήση, αρκετοί κάτοικοι του νησιού, ακόμα και την απλή καλημέρα που αντάλλαζαν, την έλεγαν τραγουδιστά. Οι πιο επιδέξιοι από αυτούς συμμετείχαν στη συνέχεια σε γιορτές και πανηγύρια και αναδεικνύονταν στους διαγωνισμούς. Αυτούς που ξεχώρισαν λίγο - πολύ τους γνωρίζουμε είτε μέσα από το έντυπο υλικό, είτε από μαρτυρίες νεότερων. Η μεγάλη όμως μάζα του πληθυσμού παραμένει ουσιαστικά στην αθέατη πλευρά της ιστορίας. Είναι άλλωστε πρακτικά αδύνατο να καταγραφούν τα στιχουργήματα τόσων χιλιάδων ανθρώπων.

Μέσα στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, αλλά και παλαιότερων, καταγράψαμε μαρτυρίες ηλικιωμένων σύμφωνα με τις οποίες στα πιο παλιά χρόνια ο έμμετρος στίχος, το τσιάττισμα και το τραγούδι, ήταν σε καθημερινή χρήση. Ακόμα και σήμερα αρκετοί Κύπριοι συνεχίζουν αυτή την παράδοση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πολλοί ηλικιωμένοι, όπως η εκατοχρονίτισσα γιαγιά Άννα Χαραλάμπους από το Παραλίμνι όπου καθ' όλη την διάρκεια μιας πρόσφατης συνέντευξης σε ότι κι αν την ρωτούσαμε, ότι θέμα κι αν ανοίγαμε, μας απαντούσε μ' ένα τσιαττιστό.

Για τη Βυζαντινή περίοδο (395μ.Χ.-1191μ.Χ.) δεν υπάρχουν στοιχεία που να αναφέρονται σε επώνυμους Κύπριους ποιητές. Κυριαρχούσαν τα ακριτικά τραγούδια αφηγηματικού χαρακτήρα σε ύφος και περιεχόμενο ηρωικό, μέχρι υπερβολής, τα οποία εξυμνούσαν τα κατορθώματα και την παλικαριά των Ακριτών όπως αυτά του *Διγενή τζαι του Χάροντα* που διασώζονται σε διάφορες παραλλαγές, *Τα τέσσερα παλληκάρια* κ.α. Γνωρίζουμε από ιστορικές μαρτυρίες ότι αυτή την περίοδο υπήρχαν ανώνυμοι ποιητάρηδες που απάγγελλαν και τραγουδούσαν σε γιορτές και πανηγύρια, κυρίως ακριτικά καθώς και θρησκευτικά άσματα σε μια γλώσσα ανάμικτη, κυπριακή διάλεκτο και ευαγγελική.

Κατά τη Φραγκοκρατία (αρχές 13^{ου} έως τα μέσα του 16^{ου} αι.) επικρατέστερα ήταν τα δημοτικά τραγούδια με περιεχόμενο κοινωνικό και ερωτικό όπως για παράδειγμα η *Αροδαφνούσα*, *Ο πραματευτής* κ.α. Οι ποιητάρηδες αυτής της περιόδου αντλούν το ρεπερτόριο τους από την παράδοση, συχνά όμως δημιουργούν και δικά τους. Κάποια απ' αυτά τα προσωπικά δημιουργήματα πέρασαν μέσα από τη διαδικασία της ανάπλασης από στόμα σε στόμα και έγιναν δημοτικά. Σ' αυτή την περίοδο συντελείται μια πολύ σημαντική αλλαγή που καθορίζει πλέον και διαμορφώνει την τελική φόρμα της κυπριακής λαϊκής ποίησης και κατ' επέκταση και των τσιαττιστών. Καθιερώνεται η ομοιοκαταληξία και οριστικοποιείται το μέτρο. Βεβαίως διατηρείται ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος ως η βάση της κυπριακής λαϊκής ποίησης αλλά κοντά σ' αυτό προστίθενται κι άλλα όπως το «λόγιο τετράστιχο». Το λόγιο τετράστιχο, λέγεται «λιπέρτικο τετράστιχο» γιατί ο πρώτος που το καθιέρωσε ήταν ο λόγιος

διαλεκτικός ποιητής Δημήτρης Λιπέρτης (1866- 1937) και στη συνέχεια τον μιμήθηκαν πολλοί επώνυμοι ποιητάρηδες.

Η τελική φόρμα διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες ή τους τρόπους έκφρασης του ποιητή.

**«Ο ποιητής της σήμερον για να 'χει την αξίαν
πρέπει να έχει έννοιαν και ομοιοκαταληξίαν».**

Σύμφωνα με τους μελετητές από το 1878 έως το 1935 κυκλοφόρησαν στην Κύπρο περί τις 700 ποιητικές φυλλάδες (ο Ν. Γ. Κυριαζής αναφέρει τον αριθμό 668 και ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής 698). Σχεδόν σε όλες τις φυλλάδες οι δημιουργοί τους φρόντιζαν να διατυπώσουν με έμμετρο στίχο απειλές για τους επίδοξους αντιγραφείς ενώ κατά κανόνα πρόβαλλαν με έντονο τρόπο το όνομα και την καταγωγή τους σε μια εμφανή προσπάθεια να γίνουν ευρέως γνωστοί.

**Τον ποιητήν αν θέλετε να μάθετε εν πρώτοις,
Ανδρέας ονομάζουμαι κι είμαι Αραδιπιώτης.**

Κατά την περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης του νησιού (1571- 1878) οι προσωπικές συνθέσεις των ποιητάρηδων άρχισαν να κερδίζουν έδαφος σε βάρος των δημοτικών τραγουδιών, αφού φρόντιζαν οι ίδιοι να μνημονεύεται το όνομα τους στις προσωπικές τους δημιουργίες χωρίς βέβαια αυτό να γίνεται πάντα κατορθωτό. Αυτή η τάση για αναφορά στο όνομα του δημιουργού λαϊκής ποίησης οριστικοποιείται τέλη του 19^{ου} αι. με την έλευση της τυπογραφίας στη Κύπρο (1878). Ο ανώνυμος δημιουργός αποκτά όνομα και αναγνώριση. Οι ποιητάρηδες προχωρούν στην έκδοση των στιχουργημάτων τους σε πρόχειρες φυλλάδες τις οποίες πωλούν οι ίδιοι σε γάμους, γιορτές και πανηγύρια, τραγουδώντας αποσπάσματα από τα ποιήματά τους. Η αλλαγή αυτή από την μια βοήθησε στη ραγδαία ανάπτυξη και προώθηση της λαϊκής ποίησης στο ευρύτερο κοινό, από την άλλη όμως έθεσε οριστικά τέλος στη εξέλιξη της δημοτικής ποίησης, αφού ο κάθε δημιουργός διεκδικούσε στο εξής τα πνευματικά του δικαιώματα, την πατρότητα και του τελευταίου δίστιχου που συνέθετε.

**«Δεν επιτρέπω κανενός να το ανατυπώσει
τζι όποιος τον νόμον παραβεί στο φρέσκο θα τρυπώσει».**

Σ' αυτή την χρονική περίοδο παράλληλα με την εξάπλωση της ποιητάρικης φυλλάδας, τα Τσιαττιστά γνώρισαν μεγάλη άνθηση. Δεκάδες επώνυμοι τσιαττιστάδες εμφανίστηκαν κυρίως στα Κοκκινοχώρια και την επαρχία Λάρνακας, είχαμε όμως και μερικούς σημαντικούς τσιαττιστάδες από τις άλλες επαρχίες όπως για παράδειγμα στην Κερύνεια και την Πάφο. Μεγάλη συμβολή σ' αυτή την ανοδική πορεία είχε η αναβίωση της γιορτής του Κατακλυσμού και η επίσημη επαναφορά των ποιητικών διαγωνισμών. Πρωτεργάτης και πρωτοπόρος σ' αυτή την εξέλιξη ήταν ο Δήμος Λάρνακας ο οποίος πρώτος ανάλαβε τα ηνία της αναβίωσης *συμβάλλοντας στην αναβάθμιση της* και βεβαίως στη συνέχεια ακολούθησαν κι άλλοι. Από το 1935 έως το 1976 παρατηρήθηκε μια κάμψη στην κυκλοφορία των φυλλάδων (κυκλοφόρησαν περίπου 400). Κατά την δεκαετία του 1980 επήλθε το οριστικό τέλος αφού ο τελευταίος των ποιητάρηδων, Ανδρέας Μαππούρας από την Αραδίππου λίγα χρόνια πριν τον θάνατο του (1997) είχε πάψει να κυκλοφορεί φυλλάδες.

Στις μέρες μας, όπως και προηγουμένως στην μακρά πορεία της, η λαϊκή ποίηση δέχτηκε ποικίλες επιδράσεις από την σύγχρονη πραγματικότητα με αποτέλεσμα να παρουσιάζει μια φθίνουσα πορεία. Η απότομη αλλαγή του τρόπου ζωής των Κυπρίων, οι βαθιές κοινωνικές τομές με κύρια χαρακτηριστικά την αστικοποίηση και τον εκμοντερνισμό, αλλά και ο αδόκιμος παραμερισμός και περιθωριοποίηση της τοπικής διαλέκτου με την αντικατάστασή της από την Πανελλήνια δημοτική, είναι αιτίες που συντελούν στο μαρασμό της λαϊκής ποίησης, και αν δε ληφθούν έγκαιρα μέτρα θα οδηγήσουν στην εξαφάνισή της.

Γιώργος Σοφοκλέους
Δημοσιογράφος - Ερευνητής
Μελέτη για το Δήμο Λάρνακας